

ALEX. LĂPĚDATU

DAMASCHIN EPISCOPUL

ȘI

DASCĂLUL

TRADUCĂTORUL CĂRȚILOR NOASTRE DE RITUAL

BCU Cluj / Central University Library Cluj

EXTRAS DIN «CONVORBIRI LITERARE», ANUL XL.

BUCUREȘTI

INST. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-SOR ION ST. RASIDESCU.
16, STRADA DOAMNEI, 16

1906

Lei: 0,80.

1800000
Paris, ~~Journal~~ Journal de l'Asie, t. V, p. 477
Damas, Journal de Damas, 1880
Sarkis, Revue de Damas, 1880, p. 434-442
Bardou Echos d'Orient, a. XI, n° 70, p. 408, p. 192.

t. D. X. Revue littrique, et Revue littrique
nque, 33 annes, t. XCVI, vol. suppl. 9

DAMASCHIN EPISCOPUL

ȘI

DASCĂLUL

TRADUCĂTORUL CĂRȚILOR NOASTRE DE RITUAL

BCU Cluj / Central University Library Cluj

EXTRAS DIN «CONVORBIRI LITERARE», ANUL XL.

BUCUREȘTI

INST. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL” S-SOR ION ST. RASIDESCU.
18, STRADA DOAMNEI, 18

1906

16.084.

DAMASCHIN EPISCOPUL ȘI DASCĂLUL

— TRADUCĂTORUL CĂRȚILOR NOASTRE DE RITUAL. —

În 1703 — Octomvrie 3 — soborul Arhierilor aflători în București rădică la treapta de Episcop al Buzăului, în locul răposatului cărturar și tipograf Mitrofan, pe Damaschin — „Dascălul“, cum îl mai numește însuși actul alegerii sale întru această înaltă demnitate arhierescă (1). Atributul acesta, pe care l-au dat lui Damaschin contimporanii, de sigur pentru aleasa și bogata lui învățătură, i l-au păstrat toți urmașii săi cărturari bisericești. Iată de ce, credem, e bine să-l păstrăm și noi cei de astăzi, — în înțelesul bătrân și curat al cuvântului de odinioară însă (2) și nici de cum în înțelesul

(1) *Condica sfântă*, ed. Ghenadie Enăceanu, București 1886, pp. 91, 92 și nota 147. Numele lui Damaschin era *Gherbestu* (Гѣрбесту), ceea ce credem a îndemnat, între altele, pe răposatul Ghenadie Enăceanu să-i atribue o origine transcarpatină (*Evangheliile*, studii istorico-literare, București 1895, pp. 105—6). La 1683 îl găsim în București, unde, ca Ieromonah, tipăria — după ce chiar *poate* conlucrase la traducere — *Apostolul* lui Șerban-Vodă din acest an (Bianu și Hodoș, *Bibliografia românească veche*, București 1903, I, pp. 258—61), fiind, ca și Antim Ivireanul, un tipograf și gravor iscusit. Ca să încheiem aceste câteva date cunoscute privitoare la cariera lui Damaschin înainte de a fi Episcop, trebuie să-l mai amintim printre „acei dascăli știuți foarte den limba elinească și pedepsiți întru a noastră limbă“ (Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, I, p. 286), cari au tălmăcit *Biblia* lui Șerban-Vodă din 1688 (Ghenadie Enăceanu, *Evangheliile*, p. 13).

(2) διδάσκυλος, magister, maître.

lui degenerat de mai apoi și de acum. La Buzău Damaschin păstorește numai până la începutul anului 1708, când — chemat fiind a urma vrednicului Antim în scaunul Râmnicului (1) — se alege în locu-i, la 14 Aprilie, Ioasaf, Egumenul dela Argeș (2). În această a doua a sa eparhie însă, Damaschin păstorește până la sfârșitul vieții sale: 1725 Decembrie 5, când boala deschise bătrânețelor sale, istovite de ani și de muncă, ușa mormântului (3).

Aceste sânt puținele date privitoare la cariera politică-bisericească a Episcopului Damaschin. Și, de sigur, dacă anii din urmă ai păstoriei sale la Râmnic n'ar fi căzut în vremea ocupației Olteniei de Austrieci (1717—1739), n'am mai fi avut de înregistrat altele (4). Căci activitatea de căpetenie a acestui Episcop în trecutul nostru nu trebuie căutată atât pe tărâ-

(1) Actele alegerii lui Damaschin în locul lui Antim și a acestuia, la Mitropolie, în locul lui Teodosie nu se găsesc transcrise în *Condica sfântă* (v. p. 103, nota 162). Pomelnicul, cu însemnări contemporane, al Mitropoliei, ne dă însă data de 28 Ianuarie 1708 (=7216) pentru alegerea lui Antim la Mitropolie (v. Iorga, *Studii și Documente cu privire la Istoria Românilor*, București 1903, V, p. 626 nota), — a doua zi deci după moartea lui Teodosie (epitaful său, la Iorga, *Inscripții din Bisericile României*, București 1905, I, p. 240). După 28 Ianuarie și înainte de 14 Aprilie 1708, când Ioasaf a fost ales la Buzău, a trebuit să fie ales așa dar Damaschin la Râmnic.

(2) *Condica sfântă*, p. 103.

(3) *Istoria besearecei Scheailor Brașovului*, ed. Sterie Stinghe, Brașov 1899, p. 82; Iorga, *Studii și Documente*, V, pp. 141—2.

(4) V. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, București 1901, I, pp. 315—18. Actele din Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, VI, pp. 236, 269, 270, 274, 277 și 341, s'au întrebuițat și de d. O. Lugosianu în lucrarea sa *Oltenia sub ocupațiunea Austriacă* (1717—1739), București 1889, pp. 34—9. Altele mai nouă se găsesc la Iorga, *Studii și Documente*, V, cap: Documente muntene și oltene, *passim*, și au fost întrebuițate de d-sa în *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha 1905, II, pp. 152-8.— Cunoscuta lucrare specială a Căp. Jacobenz, *Die Cisalutanische Walachei unter kaiserlicher Verwaltung, 1717—1739* (v. XII, 1900, din Mitteilungen des K. und K. Kriegsarchivs in Wien), nu se ocupă cu afacerile bisericești oltene din această vreme.

mul politic-bisericesc cât, mai ales, pe cel cultural-bisericesc. În această privință dar, ne vom încerca și noi, în cele următoare, să întregim cu câteva date nouă icoana activității literare a lui Damaschin Episcopul și Dascălul (1).

*

D-I I. Bianu, în discursul său de recepțiune în Academia Română, a arătat cum că procesul înlocuirii limbii slavone prin limba românească în cărțile de ritual ale bisericii noastre s'a îndeplinit numai în a doua și a treia decenie a secolului al XVIII-lea, — în urma domniei lui Constantin Brâncoveanu (2). „La 1713 — zice d-sa — s'a tipărit în țară, la Târgoviște, *întâia oară*, cele două principale cărți de ritual — *Liturghia* și *Molitvenicul* — întregi în limba românească. De acum cărțile tipărite numai românește sânt tot mai dese, iar cele cu cântări în limba slavă tot mai rari, la 1715, 1717, 1726 și, cea din urmă, la 1736“ (3). Dovada deplină despre acest fapt, pentru Țara Românească, ne-o face repertoriul tipăriturilor de aci dintre 1716 și 1750 (4), — din epoca deci imediat următoare celei de cultură teologică și bisericească — cea dintâi grecească, cea de a doua slavo-românească — care începe cu Șerban Cantacuzino, se menține, cu intensitate și strălucire, dealungul întregii domnii a lui Brâncoveanu și se încheie cu

(1) V. N. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, I, pp. 418 și 516 sq., unde se înfățișează întreaga activitate a lui Damaschin în legătură organică cu literatura religioasă a timpului.

(2) *Despre introducerea limbii românești în Biserica Românilor*, București 1904. — Cât pentru rostul tipăriturilor românești bisericești ale lui Coresi, Matei Basarab și Vasile Lupu și ale Mitropolitului Dosoftei, a se vedea Iorga, *Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*, București 1904, pp. 67 sq., 153 sq., 178 sq.; asemenea Bianu, *ibidem*, pp. 9—19.

(3) Bianu, *ibidem*, pp. 22—3.

(4) Cuprinse la Bianu și Hodoș, *Bibliografia rom. veche*, vol. II, fasc. 1, București 1905.

Ștefan Cantacuzino (1). Într'adevăr, din cele șase zeci și patru de cărți bisericești tipărite între 1716 și 1750 în Țara Românească numai unsprezece nu sânt curat românești, și anume: cinci grecești, două slavonești și patru slavo-românești. Dar și din aceste, cărți de ritual, de slujbă bisericească în adevărata accepțiune, sânt numai două, din cele slavo-românești (*Antologhion*, București 1736 și *Catavasier*, Râmnic 1747). Cele-lalte sânt: sau cărți de lectură sufletească casnică (*Ciaslov* — slav-rom. — București 1731, *Psaltire* — slav-rom. — București 1735, *Psaltire* — slav. — București 1745, *Psaltire prescurtată* — grec. — București 1745 și *Ciaslov* — slav. — București 1749); sau cărți pentru slujba specială a praznicilor (*Acolutia sfinților Neofit și Maxim* — grec. — București 1723 și *Acolutia sfinților Haralambie, Matrona din Hio și Spiridon* — grec. — București 1736); sau, în sfârșit, cărți dogmatice și teologice (*Manual despre purcederea sfântului Duh* — grec. — București 1728 și *Manual despre superioritatea Ierusalimului și sfântului Mormânt* — grec. — București 1728) (2).

Rămâne dar bine hotărit că procesul înlocuirii limbii slavone prin limba românească în cărțile de ritual ale bisericii noastre s'a îndeplinit numai în epoca imediat următoare aceleia ce în istoria culturii noastre naționale a fost numită, cu drept cuvânt, a lui Constantin Brâncoveanu — adică nu-

(1) Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, I, cap: Influența polonă și grecească și Literatura religioasă în epoca întâiu.— Am zis că literatura religioasă din această epocă era aproape întreagă de limba grecească, iar cea bisericească, liturgică, era slavo-românească. Într'adevăr, din cele douăzeci și opt (zece românești și optsprezece slavonești) de cărți de slujbă bisericească câte s'au tipărit de toate în întreaga această epocă, numai două sânt grecești: *Antologhiul* din 1697 și *Psaltirea* din 1700, amândouă dela Snagov (v. Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, I, sub annis). Iar din cele patruzeci și una de cărți teologice și religioase — de dogmă, polemică, tâlcuire, slujbe divine speciale, omiletică, morală etc. — câte asemenea s'au tipărit în această epocă, douăzeci și nouă sânt în grecește și numai douăsprezece în românește, — unele ca ediții românești ale celor dintâi.

(2) V. Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, II, sub annis.

mai după 1716. Căci atunci când rostul marilor Arhieriei și Dascăli greci — dela care pornise acea bogată și strălucită literatură teologică, dogmatică și filosofică de limbă grecească din vremea Brâncoveanului — se mântui în Țara Românească, urmașii lor nu mai putură face față pornirii pline de zel și avânt pe care o luase acum — sub îndemnul literaturii noi bisericești de limbă românească, care și ea, la rândul său, pornise dela cea teologică grecească (1) — tălmăcitorii „*pe rumânie*“ ai cărților de slujbă, dogmă și tâlcuire, trebuitoare cultului divin al bisericii noastre. Terenul rămâne astfel deschis aproape numai literaturii bisericești în graiu românesc. Iar în fruntea tălmăcitorilor acestei noi literaturi bisericești stă, ca cel mai învățat și priceput, ca cel mai zelos și activ, Damaschin Episcopul și Dascălul.

Într'adevăr, ucenicii și urmașii săi, Lavrentie Ieromonahul și tipograful (2), Climent Episcopul Râmnicului (1735 — 1749) (3), Neofit I. Criteanul Mitropolitul Ungro-Vlahiei (1738 — 1754) (4), Sofronie Egumenul Coziei (5), Iosif și Grigorie, Episcopi amândoi ai Argeșului (1793 — 1820; 1823 — 1828) (6), ne-au lăsat cu toții mărturii, însoțite de meritate laude, cu privire la aleasa învățătură și la bogata activitate a lui Damaschin Episcopul. Iar dintre cărturarii cei mari ai bisericii noastre, cari au cunoscut întreaga-ne literatură de ritual, Samuil Klein și Radul Tempea ni-l înfățișează

(1) Într'adevăr aproape toate cărțile bisericești românești din această vreme *sânt traduceri din grecește*. Vezi lista lor mai jos, p. 9 nota 1. Am zis *aproape* toate, pentrucă la câteva din ele nu se menționează limba izvodului de traducere.

(2) Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, II, pp. 53, 92 și 101.

(3) Bianu și Hodoș, *ibidem*, p. 74.

(4) *Biserica ortodoxă română*, a. III, p. 6 squ. (Memoriul lui Neofit, făcut cu prilejul călătoriei sale prin țară în 1746).

(5) V. Damaschin, *Catechismuș*, ed. dr. Gherasim Timuș, Episcopul Argeșului, București 1897, p. VIII.

(6) Cel dintâi în predoslovia *Octoihului* din Râmnic 1811 (= ed. din Buda, același an); cel de al doilea în precuvântarea *Logicei* din București 1826, de dânsul tălmăcită.

deadreptul ca pe *factorul* de căpetenie al operii de tălmăcire pe românește a cărților noastre bisericești. Cel dintâi ne spune că Damaschin a tradus în românește *toate* cărțile noastre bisericești (1); iar cel de al doilea ne spune: „cea mai mare parte a cărților bisericești s’au tălmăcit de Damaschin, Episcopul Râmnicului, cu stil și graiu foarte luminat” (2). Și temeinicia acestor judecăți ne-o confirmă o scrisoare din 1725 Noemvrie 22 adresată Generalului Tige de Damaschin însuși, care mărturisește scriind (3):

„ Qui libri (ecclesiastici) cum sint slavonici, et videns ego quod nostri Vallachi propter suas medietates stant in Ecclesiis tanquam boves, non intelligentes quid legunt ac cantant et absque ullo fructu ex Ecclesiis exeunt, *curavi ex divino instinctu, magno cum labore id incipiens ante cursum decem annorum transponere ex lingua graeca et slavonica in nostram simplicem linguam vallachicam, et tales libros cogitabam edere in lucem* propter supra dictas causas ad laudem Dei et immortalem memoriam Sacratissimae Suae Caesareae Catholicae Majestatis”^{Cluj}

Deși chiar numai dintr’aceste cestiunea rolului lui Damaschin ca factor de căpetenie al operei de tălmăcire pe românește a cărților noastre de ritual reese destul de limpede, totuși o cercetare mai de aproape a împrejurărilor despre

(1) Historia Daco-Romanorum sive Valachorum (cap. XXVI: Viri litterati ex natione valachica), pub. în *Instrucțiunea publică*, București 1861. P. 71: „Damaschenus, Episcopus Rimniciensis, vertit libros ecclesiasticos in valachicum“; iar într’alt loc: „Damaschenus, Episcopus Rimniciensis in Valachia, vir linguarum graecae, latinae, slavicae et valachicae optime gnarus, in valachicam linguam *omnes fere ecclesiasticos libros vertit* et, partim ille, partim eius successor Clemens, litteris illyricis seu cyrillianis imprimi curavit.“ Apud Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 410.

(2) *Gramatică românească*, Sibiu 1797, Cuvântare înainte, f. 4; cf. Iorga, *ibidem*, II, p. 292.

(3) Orig. în Kriegs-Archiv din Viena. Còpia a binevoit a ne-o pune la îndemână d-l N. Dobrescu, care va tipări-o de altfel întreagă în colecția sa de documente culese din Arhivele Vienei și privitoare la afacerile bisericești ale Olteniei sub Austrieci.

cari face amintire fragmentul citat al scrisorii pomenite mai sus, credem că nu va fi fără folos.

Într'adevăr, în întreaga domnie a lui Brâncoveanu, până la 1715 — „ante cursum decem annorum“ deci — când își începe activitatea de tălmăcire Damaschin Episcopul, toate cărțile strict necesare serviciului divin în biserica din Țara Românească — afară de *Evanghelie*, *Apostol* și *Liturghie* (1) — erau slavonești cu arătările tipicului și, une ori, cu cetirile numai în românește. Ele proveneau, la început, din tipografia lui Mitrofan dela Buzău (*Triod* 1697, *Mineile* 1698, *Molitvenic* 1690, *Octoih* 1700, *Triod* 1700, *Molitvenic* 1701, *Penticostar* 1701, *Liturghie* 1702 și *Molitvele vecerniei* 1702); apoi din acea a lui Antim dela Râmnic (*Antologhion* 1705, *Slujba adormirei Născătoarei de Dumnezeu* 1706, *Molitvenic* 1706 și *Octoih* 1706); în sfârșit din acea dela Târgoviște (*Octoih* 1712 și *Molitvenic* 1713) (2). Mai mult încă. Prelații de frunte ai țerii din această vreme — Teodosie, Mitrofan și Antim — ni se înfățișează ca partizani sau, în cel mai bun caz, ca păstrători riguroși ai serviciului divin îndătinat, — slavonesc. Blandul și cucernicul Mitropolit al țerii, bătrânul Teo-

(1) *Evanghelie*, ed. din 1682 (București), 1693 (în paralel cu textul grecesc, București) și 1697 (Snagov); *Apostolul*, ed. din 1683 (București) și 1704 (Buzău); *Liturghie*, ed. din 1713 (Târgoviște). Pe lângă aceste se mai tipărise în românește cărți de slujbă bisericească cu menire însă de lectură sufletească casnică. Așa: *Biblia* (București 1688), *Psaltiri*, ed. din 1694 (București), 1701 (Buzău) și 1703 (tot Buzău) și *Ciaslovul* din 1715 (Târgoviște). În sfârșit mai erau cărți românești de dogmă și învățătură creștinească. Astfel: *Mărgăritare*, București 1691, *Pravoslavnică mărturisire*, Buzău 1691, *Carte sau lumină*, Snagov 1699, *Învățăături creștinești*, Snagov 1700, *Floarea darurilor*, Snagov 1700, *Învățăături pentru șapte taine*, Buzău 1702, *Noul Testament*, București 1703 (care nu este însă decât o reproducere puțin modificată a Noului Testament din Bălgrad 1648; v. Gaster, *Chrestomatie română*, București-Leipzig 1891; p. XXXII), *Cuvânt la patima Domnului* (Râmnic 1707), *Învățătură bisericească* (Târgoviște) 1710, *Pilde filozofesti*, Târgoviște 1713 și *Capete de poruncă* (Târgoviște) 1714.

(2) V. Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, I, sub annis.

dosie, cleric fără multă învățătură, produs al școalei călugărești simple, dar de viață curată, ce domnia în mănăstirile Terii Românești din sec. al XVII-lea, ne-a lăsat chiar mărturii directe despre stăruința sa pe lângă serviciul divin în slavonește (1); Mitrofan, judecat după activitatea lui tipografică, putem spune chiar că e un cărturar de slavonește (2); iar Antim, care, ca Egumen la Snagov, Episcop la Râmnic și Mitropolit la Târgoviște, contribuie în mod atât de statornic și însemnat la promovarea literaturii bisericești extrarituale de limbă românească (3), nu are la activul întregii sale opere culturale decât o singură carte românească de slujbă bisericească: *Evanghelia* din 1697, care nu este decât o reeditare a celei a lui Iordache Cantacuzino din 1682, care, la rândul său, am văzut însă că intrase cu totul în uzul bisericii noastre (4).

Contrariu acestor Prelați, Damaschin ne apare ca partizan hotărît al serviciului divin în limba românească. Aceasta ne-o dovedește ținuta și activitatea sa, la cari acum trecem.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Damaschin, ajungând la Buzău, ia în stăpânire, odată cu

(1) În predoslovia *Liturghiei* din București 1680 (*Bibliografia*, I, p. 234) și în actul din 1698 Ianuarie dat Vlădicăi Atanasie al Ardealului de Dositei Patriarhul Ierusalimului dimpreună cu Teodosie (*Condiția sfântă*, p. 82).

(2) V. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, I, pp. 417—8.

(3) *Idem*, *ibidem*, p. 418 sq.

(4) E adevărat că *Molitvenicul* său din Târgoviște 1713, ba chiar și cel din Râmnic 1706, însemnează un mare progres pentru redactarea pe românește a multor părți slavonești din edițiile anterioare; totuși, câtă vreme ele nu sânt scutite de ziceri slavonești, nu le putem clasă printre cărțile bisericești românești. Ca notă caracteristică ținem să relevăm că *Slujba sfinților Constantin și Elena*, pe care Antim o tipărește la Snagov în 1696 (Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, I, p. 341), e slavonească și numai cetirile românești; asemenea și *Slujba sfântului Antim* (mss. foarte frumos, scris anume pentru Antim, la 1710, care slujea însuși praznicul omonimului său sfânt, fost Episcop al Nicomediei). V. Bianu și Caracaș, *Catalogul manuscrisurilor românești*, București 1906, v. II, fasc. 1, p. 84; cf. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, I, p. 427.

scaunul episcopal, și o bogată tipografie patronată de Domn, în care înaintașul său lucrase până în ultimele-i zile cu multă râvnă și folos. Caracteristic însă că activitatea acestei tipografii încetează aproape cu totul pentru întreg timpul păstoriei noului Episcop la Buzău. Căci afară de *Apostolul* românesc din 1704 (1), care nu este decât o nouă ediție a celui din București dela 1683, tipărit tot de Damaschin, — nici o altă carte nu mai apare de sub teacurile tipografiei întemeiate de Mitrofan. Cauza e ușor de înțeles. Damaschin, fiind partizan al întrebuintării cărților bisericești în limba românească, de sigur n'a putut îngădui că'n tipografia eparhiei sale să se continue lucrările bisericești cu caracter slavonesc de până aci. Astfel a urmat strămutarea la Râmnic, unde păstoria, dela 1705, Antim (2), a lucrării care să îndestuleze, ca și Buzăul odinioară, bisericile Terii Românești cu cărți de ritual slavo-românești. Se va putea obiecta însă că dacă Damaschin n'a tipărit la Buzău cărți slavonești, n'a tipărit nici de cele românești, — din care cauză s'a pierdut chiar și rostul tipografiei sale. Adevărat. Numai cât, dacă vom ține seamă că în scaunul mitropolitan stătea încă tot bătrânul Teodosie, a căruia stăruință pentru practicarea ritualului slavon în slujba bisericească am cunoscut-o și a căruia „blagoslovenie“ trebuia cerută pentru orice tipăritură nouă bisericească, și dacă vom mai ține seamă că marea operă de tălmăcire a lui Damaschin avea să fie o lucrare de ani îndelungați, — vom putea înțelege de ce el, la Buzău, n'a mai putut tipări nici o altă carte românească de ritual afară de *Apostolul* dela 1704.

Cu toate acestea cea dintâiu lucrare cunoscută până acum din seria tălmăcirilor lui Damaschin e din timpul episcopatului său la Buzău: *Apocalipsul sf. Ioan Bogoslovul*, al căruia manuscris inițial — poate chiar autograf a lui Damaschin — îl posedă din fericire biblioteca Academiei Române

(1) V. Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, I, p. 454 squ.

(2) *Condica sfântă*, p. 98.

(No. 2469) (1). Apocalipsul e însă o operă străină cărților de ritual, a căror traducere o începe Damaschin numai după 1715 — șapte ani deci după moartea lui Teodosie — și o continuă în timpul turburărilor cari hotărîră caterisirea lui Antim din scaunul mitropolitan (2) și, de sigur, cu mai multă intensitate, în timpul ocupației Olteniei de Austrieci, când

(1) Ms. foarte frumos, 4° mare, 166 foi. Titlul: „A sf[ă]ntului părintelui nostru Andrei Arhiep[iscopul] Chesariei-Cappadochiei tălcuire la Apocalipsis a sf[ă]ntului apostol și evanghelistul la Hs. (*sic*) Ioannu Bogoslovul; de pe ellinie pre slovenesc difalectü scoasă și bine alcătuită de cuviosul preot Lavrentie Zizanița; iar acum, în zilele prealuminatei Domn Io Costandin Basarabü Voevoda, cu voia și cu porunca preasf[ântitului chir Theodosie, Mitropolitul Ungro-Vlahiei, de pe slovenie pre rumănie așezată, în anul de la zidirea lumii 7213, iară de la Hrstos 1704.“ La sfârșitul predosloviei către cetitor ni se spune că „*s'au scos pe rumănie de smeritul Damaschin, Episcopul Buzăului.*“

Toate mss. pe cari le mai cunoaștem sânt copii ulterioare ale acestuia, și ele sânt, în ordine cronologică, următoarele:

1. Ms. Acad. Rom., No. 599, fol., 801 foi, legat împreună cu Tălcuț Evangheliilor a lui Teofilact al Bulgariei,—scris la 1739.

2. Ms. Acad. Rom., No. 2582, fol., legat împreună cu Învățăturile lui Avva Dorothei și cu Ithica Ieropolitică, — scris la 1748 (= 7256; de Ilarion Ieromonahul, proigumenul mănăstirii Bistrița. În predoslovie se spune că e „scos de pe dialectul slovenesc pre limba noastră rumânească, de părintele chir Damaschin, Episcopul Buzăului, Dascălul cel mare“

3. Ms. Acad. Rom., No. 2134, 4°, nenumerotat, — scris la 1781 de Barbul Dascălul ot Biserica Batiștii; cf. Iorga, Manuscriptele mănăstirii Cernica, în *Biserica ortodoxă română*, a. XXVI, p. 228.

4. Ms. Acad. Rom., No. 2489, 4°, 183 foi,—scris la sfârșitul sec. al XVII-lea de „Ioannu D[u]m[a] C[ă]ntăre[tu]l“; cf. Iorga, *Două biblioteci de mănăstiri, Ghighiu și Argeș*, București 1904, p. 25 squ.

5. Ms. Păr. V. Sfetea (Brașov), fol., 152 foi, — scris la 1814 de Nicolae Grid, paroh în Bolgarseghi (= Șcheii Brașovului). Comunicarea aceasta o datoresc bunăvoînței d-lui Andrei Bărsceanu, profesor, Brașov.

„Apocalipsul sau descoperirea sf[ă]ntului Apostol Ioann,“ tipărit în Buda la 1816, e o altă traducere, prescurtată.

(2) 1716 August, *Condica sfântă*, p. 111.

se rupe, temporal, legătura ierarhică dintre Episcopia Râmnicului și Mitropolia Ungro-Vlahiei (1).

Am văzut că în momentul când Damaschin își începe marea sa lucrare de tălmăcire pe românește a cărților bisericești de ritual, el n'avea înainte-i din aceste cărți decât: *Evanghelia*, *Apostolul* și *Liturghia*. Adăugând la aceste și *Psaltirea* care, tradusă fiind în scopul întrebuițării casnice, a căpătat la vreme priincioasă și întrebuițare bisericească, mai rămăneau de tradus: *Tipicul*, *Molitvenicul* (Euhologiul), *Orologiul* (Ciaslovul), *Octoihul*, *Triodul*, *Penticostariul*, *Minncele*, *Antologiul* și *Catavasierul* (2). Dar tocmai prefacerea pe românește a tuturor (3) acestor cărți bisericești — la cari mai trebuie să adăugăm: *Tâlcul Evangheliilor a lui Teofilact al Bulgariei*, un *Catehism* și o *Învățătură pentru șapte taine* — alcătuește opera de tălmăcire a lui Damaschin, care operă va rămâne însă, aproape întreagă, să fie scoasă la lumină prin tipar de urmașii săi. Căci afară de *Învățătura pentru șapte taine*, tipărită în 1724 (4), Damaschin nu

(1) V. A. Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici*, Blaș 1902, p. 41.

(2) Stefanelli, *Liturgica bisericii ortodoxe catolice*, București 1886.

(3) Afară de *Tipic* și, poate, *Catavasier*. Se pare însă că *Tipicul* nu avea pe atunci întrebuițare specială în biserica noastră, căci cel dintâiu *Tipic* românesc s'a tipărit abia la 1816 în Iași sub Veniamin. Și credem, după câte cunoaștem, că cea dintâiu traducere în românește a *Tipicului*, pentru Țara-Românească, e cea făcută de Arhimandritul Coziei Sofronie la 1776 (ms. Acad. Rom., No. 2598), iar pentru Moldova cea făcută la 1801 de Gherasim Ierodiaconul și tipograful; v. A. Lăpădatu, *Manuscrisele dela Biserici și Râșca*, București 1906, pp. 45—6. — Cât despre *Catavasier* se prea poate ca vre-una din cele trei ediții ale acestei cărți tipărite la Râmnic între 1716—1750 (la: 1734, 1747 și 1750, cf. Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, II, sub annis) să fi fost făcută după vre-o tălmăcire a lui Damaschin necunoscută nouă, căci tipăritorii lui Damaschin n'au mărturisit *totdeauna și fără înconjur* proveniența izvoadelor după care lucrau.

(4) Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, II, p. 22.—*Psaltirea* tipărită la 1725 „cu porunca și cu toată cheltuiala prea sfințitului și de Dumnezeu iubitorului chir Damaschin Episcopul Râmnicului“ era, cum se spune

ajunge să-și mai tipărească vre-o altă carte dintr'ale sale. Cauzele — cenzura și lipsa mijloacelor, în legătură cu politica foarte hotărîtă a Imperialilor catolici față de Oltenia pravoslavnică — ni le arată însuși în scrisoarea sa către Tige, menționată mai sus. Iată-le :

„Gratiosas Excellentiae Vestrae litteras, 15° Novembris ad me exaratas, cum condigna veneratione accepi et continentiam intellexi, imprimis quod ego denuo vellem aliquem librum in lucem edere typo impressum, de quo etiam Augustissimae Aulae relatum esset; id propter Excellentia Vestra mihi mandat, ut, antequam hoc faciam, exemplar aliquod, prout, ante annum, Cibinium duo exemplaria Illustrissimo Domino Secretario Aulae Bellicae ex mandato Suae Excellentiae nostri Directoris Generalis de Königsegg misi, ita et modo transmittere ad praedictum Illustrissimum Dominum Secretarium, forsitan ut, [si] aliqua suspicio inde putanda est, ne aliqua contrarietas in illo libro reperiat.

„De quo humillime rogo Excellentiam Vestram, dignetur credere, quoniam ego, prout [n]ullo modo, nec in minutissima re, sum contrarius Sacratissimae Suae Caesareae Majestati, sed fidelis et ad preces plusquam alii paratissimus, simul cum meis sacerdotibus, quotidie, pro bono progressu armorum Suae Caesareae Majestatis Sacratissimae, ita et modo ullos libros contrarios ex meo capite excogitados in lucem edidi, nec edam; libri vero, quos cogitabam typo imprimere, sunt libri ecclesiastici antiquissimi assueti in ritu nostro orientali ad legendum et ad cantandum, qui et Venetiis typo imprimuntur in graeca lingua et inde venduntur in omnibus partibus ubi Graeci inveniuntur. Similes libri in lucem editi inveniuntur et in sclavonico idiomate typo impressi in omni Servia et Bulgaria et in Polonia et in Russia majori et minori, et hic etiam in Caesarea Vallachia, et in Transalutana, et in Moldavia, et in Transylvania, in omnibus ecclesiis valachicis

in titlu, „a doua oară într'acest chip acum tipărită în sfânta Episcopie a Râmnicului“. V. Bianu și Hodoș, *ibidem*, II, addenda.

„Sed hucusque vacat labor et ultra vacabit, quia pro nunc nec typographum peritum, nec pecunias habemus, quia magna summa precuniarum est necessaria, donec tales libri imprimentur. Quando vero dabit Deus potentiam talem, etsi (vel si) aliquem patronum possemus invenire, qui posset ad hoc opus divinum pecuniis nobis adjuvare, tunc possibile erit, et incipere tale opus, et, antequam hoc fiet, tunc et exemplar aliquod secundum mandatum Excellentiae Vestrae mittam Illustrissimo Domino Aulae Bellico Secretario, quia absque scitu Vestrae Excellentiae et Illustrissimi Domini Secretarii nullo modo hoc incipiam (1). . . .“

Câteva săptămâni în urma acestei scrisori Damaschin muri, lucrările sale rămânând în manuscrise. Aceste—imprăștiindu-se și răspândindu-se prin copii—unele au fost tipărite în întregime de următorii săi Episcopi ai Râmnicului, iar altele au fost întrebuițate numai spre îndreptarea și completarea traducerilor ulterioare. Ast-fel:

I. *Molitvenicul* (Euhologiul), tipărit în Râmnic la 1747 de Climent Episcopul și Lavrentie Ieromonahul, a „urmat ustavului celui moschicesc, iar în tălmăcirea cuvintelor și așezarea vorbei rumânești tălmăciturilor părintelui Damaschin Episcopul și Dascălul“ (2).—II. *Orologiul* (Ciaslovul), tipărit în Râmnic la 1745, a urmat asemenea—după cum ne spune Grigorie, Episcopul Argeșului, în precuvântarea Logiceii sale din București 1826—izvodului tălmăcit de Damaschin Episcopul (3).—III. *Octoihul* (Paraclitichi), tipărit în Râmnic la 1750, „acum întâi deplin rumânește“, de Grigorie Episcopul și Lavrentie Ieromonahul (4), s'a alcătuit pe temeiul celui tălmăcit de Damaschin. Aceasta ne-o spune Iosif, Episcopul Argeșului, în predoslovie Octoihului său din Râmnic 1811 (=ed. dela Buda, acelaș an), scriind: „fost-au tăl-

(1) După copia citată a d-lui N. Dobrescu.

(2) Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, II, pp. 101—2.

(3) Bianu și Hodoș, *ibidem*, II, pp. 84—5.

(4) Bianu și Hodoș, *ibid.*, II, p. 113.

măcintă această carte mai întâi după slovenie.... de chir Damaschin Episcopul....., iar tipărirea întâi a cărții aceștia așa pe deplin s'au săvârșit..... de chir Grigorie, Episcopul Râmnicului, la anul..... 7258 (=1750)....., după care izvod s'au tipărit și al doilea în tipografia sfintei Mitropolii în București, la anul 7282 (=1774).....". — IV. *Triodul*, tipărit în Râmnic la 1731 de Inochentie Episcopul, „acum întâi pe limba românească..... după cum au tălmăcit întru Dumnezeu răposatul chir Damaschin Episcopul....., nimica schimbând cuvintele“ (1). — V. *Penticostariul*, tipărit în Râmnic la 1743 de Climent Episcopul și Lavrentie Ieromonahul, a urmat „din cuvânt în cuvânt, nimica schimbând, izvodului..... tălmăcit de pe limba elinească, slovenească și latinească deplin pe limba noastră rumânească, prin osteneala și toată osârdia și nevoința celui întru Dumnezeu răposat părinte Episcop și Dascăl și al nostru întru Duhul Sfânt frate chir Damaschin“.... (2). — VI. *Mincele*, despre cari ne spune însuși Damaschin în scrisoarea sa către Tige următoarele: „Liber vero quem in primis typo volebam imprimere, vocatur graece „Minologion“, qui in se continet totius anni festa dominica et Beatissimae Virginis Mariae, matris Christi, et Omnium Sanctorum, incipiendo a mense Septembri et finitur ultima Augusti. Ex quo libro, quando erit necessitas, unum mensem in valachico idiomate pro exemplare mittam, integrum vero librum est impossibile mittere, quando quidem ex illo libro quotidie legimus et cantamus in ecclesia nostra, quia unus mensis pro omnibus sufficit, et pro exemplare; post itaque effectum opus, libenti animo et sine ullo timore mittam integrum typo impressum, et non solum unum sed plures, et tunc videbitur veritas

(1) Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, II, pp. 42-4. — Climent Episcopul, urmașul lui Inochentie, confirmă aceasta într'o însemnare autografa de pe un astfel de *Triod* dăruit bisericii Sf. Gheorghe din Câmpu lung. Această însemnare se va tipări de d-l Iorga în *Inscripții din Bisericile României*, II.

(2) Bianu și Hodoș, *ibidem*, pp. 73-4.

nostra et quales caeremoniae sunt in nostra Ecclesia. De his itaque supradictis libris, rogo humillime Excellentiam Vestram dignetur referre et Augustissimae Aulae, ne remaneam aliquo modo suspectus, quia me scio in omnibus fidelum Sacratissimae Suae Cæsareae Catholicae Majestati" (1). Iată dar cum că aceeași mare lucrare — traducerea Mineelor — care face gloria de căpetenie a operei vestitului Chesarie al Râmnicului (2), o făcuse întreagă înaintașul său Damaschin, care, înțelegându-i însemnătatea și prețul, voia s'o tipărească înaintea tuturor celorlalte lucrări ale sale. Dar precum aceste, așa și aceea a rămas netipărită. A fost însă întrebuințată de Lavrentie Ieromonahul, pare-se clironomul manuscriselor lui Damaschin, la tipărirea *Antolohiului* din Râmnic 1737, despre care ne spune că „s'au tipărit acum de iznoavă pe limba noastră rumânească după izvodul Mineiului celui românesc" — fiind el, Lavrentie, diorthositor (i. e. corector) — „nu doară cu vre-o procopseală de învățătură, care nu o am, numai atingându-mă și eu de un deaget din ceale mici al picioarelor măritului Episcopul Damaschin am fost diorthositor nimica schimbând, ci drept cum am găsit într'acel izvod m'am nevoit de am îndireptat cuvânt cu cuvânt" (3). Mai mult încă. Se poate chiar ca același Chesarie care, cum vom vedea, era pe punctul de a tipări o altă frumoasă și întinsă traducere dintr'ale lui Damaschin, să fi cunoscut și el acest izvod al Mineiului celui românesc. În acest caz sântem în drept a susține că acesta a înlesnit și grăbit mult, de sigur, întinsa traducere a lui Chesarie ce apărură în anii 1779 — 80 (4). — VII. *Antolohiul*, tipărit în Râm-

(1) După còpia citată a d-lui N. Dobrescu.

(2) Iorga, *Istoria lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, pp. 372 și 525 squ.

(3) Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, II, pp. 52—3.

(4) E vorba de Minee, cari apărură : șase volume în 1779 și înainte, iar celelalte șase în 1780, după moartea lui Chesarie (9 Ianuar 1780), deși fuseseră lucrate mai dinainte. V. Iorga, *Contribuții la Istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea și al XIX-lea*, I: Scriitori bisericești, în *Anal. Acad. Rom.*, ser. II, v. XXVIII, mem. sec. lit. p. 191.

nic la 1745 de Climent Episcopul și Lavrentie Ieromonahul, a urmat tot „după tâlmăcirea răposatului chir Damaschin Episcopul“ (1). — VIII. *Tâlcuirea Evangheliilor a lui Teofilact al Bulgariei*. Din această însemnată operă bisericească s'au făcut la noi Românii numai două traduceri cu totul independente una de alta: cea dintâi din slavonește de către Damaschin Episcopul (2), după care Lavrentie Ieromonahul „a potrivit . . . , așezând fiește care cuvânt“, Evanghelia tipărită de Climent Episcopul la Râmnic în 1746 (3); cea de a doua, din grecește, de către cunoscuții Gherontie și Grigorie (4). Aceasta, tipărindu-se în 1805 la mănăstirea Neamțului, n'a circulat în manuscrise; cea dintâi însă, rămânând netipărită, s'a răspândit prin copii în frumoase și voluminoase manuscrise din cari biblioteca Academiei Române posedă până acum șapte (5). Așa fiind nu mai încapă deci nici o îndoială cum că manuscrisul după care Chesarie al Râmnicului vroia să tipărească la 1779, în condiții materiale deosebite,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

(1) Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, II, pp. 80—81.

(2) V. prefața Popii Floru la ms. lui *Teofilact* copiat la 1764 chiar după „izvodul cel veachiu, ce au fost tâlmăcit de pre slovenie pre limba rumânească de răposatul Damaschin, Episcopul Râmnicului“. Ms. a fost analizat mai întâiu de d. Iorga, în *Două biblioteci de mănăstiri, Ghighiu și Argeș*, p. 57. Prefața lui am tipărit-o în *Manuscrisele dela Biserici și Râșca*, pp. 5—11.

(3) Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, II, p. 92.

(4) V. *Viața cuviosului stareț Paisie*, Neamțu 1817, f. 15; cf. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 395.

(5) Iată-le în ordine cronologică:

1. Ms. No. 599, fol., 801 foi, legat împreună cu Apocalipsul sf. Ioan, — scris la 1739.

2. Ms. No. 2091, fol., 529 foi, — scris la 7253 (= 1745).

3. Ms. No. 2592, fol., 677 foi, — scris de Popa Floru Dascălul la 1764. Cf., mai sus, nota 2.

4. Ms. No. 2759, fol., 492 foi, — scris de Popa Costandin ot biserica Goleșcu, sec. XVIII-lea. După acest ms. a tipărit Gaster în *Chrestomatie*, II, pp. 20—24, trei cuvinte.

5. Ms. No. 2041, fol., nenumărat, sec. XVIII-lea.

6. Ms. No. 1467, fol., 449 foi, — sec. XVIII-lea.

7. Ms. No. 2958, fol., 621 foi, — sec. XVIII, scris de Floru Ierei.

„Tălcuirea Evangheliilor de Teofilact al Bulgariei“ era și el „după izvodul lui Damaschin Episcopul“ (1); iar manuscrisul „tălmăcit de doi părinți călugări dela Moldova,“ pentru a căruia tipărire stăruia cu atâta căldură Iosif al Argeșului către Constantin Popp Sibianul în 1796, era acel tradus de Gherontie și Grigorie și tipărit mai apoi în mănăstirea Neamțului (2).—IX. *Catihismul*, tipărit în București la 1897 de P. S. S. Gherasim Timuș, Episcopul Argeșului, după o copie făcută la 1767 de Lavrentie Ieromonahul după însuși autograful lui Damaschin Episcopul. — X. *Învățătura despre șapte taine*, tipărită în Râmnic la 1724 de Damaschin însuși (3), cum ni se relatează în „Teologia dogmatică și moralicească“ din Blaj 1801. — V. Măna lui Damaschin *

Cu aceste se poate încheia, până acum, opera literară a lui Damaschin, care—deși alcătuită numai din *tălmăciri*—câștigă totuși o deosebită însemnătate, dacă ținem samă de condițiile în care a fost făcută și de timpul în care a fost îndeplinită.

Lucrarea de tălmăcire a cărților noastre de ritual n'a fost atât de ușoară precum ne-am putea închipui noi astăzi. Căci atunci când ea s'a făcut, în jumătatea dintâi a secolului al XVIII-lea, se privea ca nouă, foarte dificilă și împreunată cu multă răspundere din punct de vedere dogmatic. Nouă, căci se face cu totul independent de traduceri anterioare, Coresiene, Mateene, Vasiliene și Dosofteene (4), — practica

(1) V. ultima scrisoare a lui Chesarie către Constandin Popp, din 28 Noemvrie 1779, la N. Iorga, *Contribuții la istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea și al XIX-lea*, I. c., p. 197.

(2) Iorga, *ibidem*, p. 215, scrisoarea lui Iosif al Argeșului către acelaș, din 3 Noemvrie 1796.

(3) Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, II, p. 22. Cartea aceasta, din care nu se cunoaște nici un exemplar până acum, e, credem, întâia ediție a *Învățăturii bisericesti* tipărită de Climent Episcopul, în Râmnic, la 1746; cf. Bianu și Hodoș, *ibidem*, pp. 92—3.

(4) Nu cunoaștem cazuri ca tălmăcitorii cărților bisericesti din întâia jumătate a sec. XVIII să ne arate că s'ar fi slujit de aceste traduceri anterioare.

* *Bucur., Mem. Com. in Doc. Com. (An. No. 12.)* —
p. 6 —

serviciului slavon fiind încă destul de respectată pentru ca cărturarii bisericești de atunci să nu respingă și ei ceea ce înaintașii lor respinseseră de teama alterării serviciului divin, încheșat în formele de limbă bogate și consacrate ale slavonei liturgice și sfinte. Dificilă, căci se cerea ca cuvintele izvoadelor slavonești și elinești ce se tălmăceau să fie întoarse în limba noastră românească — care era însă *săracă* și *puțină* față cu cea slavonească și elinească — să fie întoarse, zicem, „tocmai drept și deplin după puterea lor“, cum se spune în postscriptul Liturghiei dela Iași din 1759 (1). În sfârșit, împreună cu multă răspundere din punct de vedere dogmatic, căci și la noi, ca ori unde, alterările în practica rituală, privindu-se ca alunecări spre erezie, erau întâmpinate cu rezervă.

De aci urmează că traducătorii ca să învingă greutatea și să ocolească răspunderea de care fu vorba mai sus, trebuiau să fie cărturari bisericești foarte bine pregătiți. Așa fel a fost Damaschin, teologul — dacă putem întrebuița acest cuvânt — riguros de școala lui Teodosie și Antim și bărbatul foarte învățat în latinește, elinește, slavonește și românește. Iată de ce opera lui de tălmăcire, făcută, cum am văzut, *cu plan bine hotărit, cu îndelungată muncă, cu bogate cunoștinți, cu aleasă destoinicie și, mai ales, cu deplina conștiință a necesității ei*, a rămas, pentru multă vreme și pentru toți cărturarii bisericești de mai apoi, *cea dintâi, cea mai bună și cea mai întinsă* (2). — În asemenea condițiuni, opera lui Damaschin, venind tocmai în timpul când se activase de-abinele procesul înlocuirii limbii slavonești în biserică prin limba noastră națională, *pușe capăt acestui proces, hotărînd soarta și domnia limbii românești pentru totdeauna în biserică noastră* (3).

(1) Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, II, p. 146.

(2) Vezi mai sus, p. 8.

(3) Astfel că Inochentie, Episcopul Râmnicului, putea scrie în pre-doslovă *Molitoenicului* tipărit la Râmnic în 1730: „de la o vreme incoace (bisericele noastre) s'au luminat cu tălmăcitori în limba noastră românească cea de moșie . . . , că mai înainte cu limba elinea-

Astfel privită și înțeleasă activitatea literară a lui Damaschin Episcopul și Dascălul, -- rolul acestui prea zelos și învățat scriitor bisericesc în trecutul istoriei noastre culturale rămâne și pentru noi același și asemenea precum i l-a determinat Samuil Klein: *traducătorul cărților noastre de ritual*.

Întru această încredințare s'au scris și aceste câteva pagine.

ALEX. LĂPĚDATU.

scă și cu slovenească să indestulia." -- Iar Chesarie, mai târziu, în Predoslovia *Mineii* lui său de pe Novembre (tipărit în Râmnic la 1778):

•Iar tălmăcirea (cărților bisericești) s'au început în zilele lui Mathei Voevod Basarab, și s'au adăogit în zilele lui Șarban Voevod Basarab, iară la cea desăvârșită podoabă au venit în zilele lui Constantin Voevod Basarab Brâncoveanu prin osârdua lui chir Damaschin, Episcopul de Râmnic“.